

Det är inte lätt att vara människa Men det kan vara roligt!

Samtal med Ylva Trapp, konstnär och konstpedagog,
ansvarig för Konstgöra i Medvaro

Vad lockade dig in i projektet Medvaro, Ylva Trapp?

Den konstpedagogiska satsningen på Stockholms Sjukhem kändes spännande av flera anledningar. Redan från start hade projektet en hög ambitionsnivå och det fanns en tydlig uppbackning från både ledning och personal.

En stor skillnad mellan Stockholms Sjukhem och mina tidigare arbetsplatser var att sjukhemmet förfogar över en stor konstsamling som innefattar de flesta tekniker och uttryck. Eftersom min arbetsmiljö i Vallentuna saknade konst i sina vårdmiljöer, fick grupperna arbeta utifrån papperskopior på konstverk från Nationalmuseums samling.

På Stockholms Sjukhem kunde jag ta avstamp i sjukhemmets egen konstsamling och den konst som fanns i patienternas direkta närmiljö.

Stockholms Sjukhems konstsamling består av mer än sexhundra verk. Hur resonerade du kring urval av konstverk inom Konstgöra?

När jag inledde samarbetet med den nya avdelningen för geriatrisk vård var inte konsten placerad på avdelningen. Jag började därför med att botanisera i sjukhemmets konstförråd som hyser en spännande samling av äldre målningar, litografier och teckningar. Till varje grupptillfälle valde jag inledningsvis ut ett konstverk som placerades tillfälligt på avdelningen. När den nya konsten väl var på plats så arbetade vi utifrån den.

På avdelningen för neurologisk rehabilitering började vi med att ta en promenad ut i de publika delarna av sjukhemmet, för att titta på den konst som finns i dessa miljöer. Gruppen samlades vid konstverken och samtalade om sina intryck, varefter vi gick tillbaka till avdelningen och tog itu med någon sorts skapande uppgift.

Efterhand valde jag att fokusera på den konst som fanns inne på avdelningen. Det känns speciellt att möta den konst som människor har nära sig under merparten av sin vakna tid. Många vill gärna veta mer om just den konst som omger dem i deras vardag. Det möjliggör också att patienter och personal fortsätter att samtala om konsten efter aktivitetens avslut då jag lämnat platsen.

Arkivmaterial från Konstgöra på Stockholms Sjukhem. Foto: Ylva Trapp.

Parallellt med dig arbetade ju delprojektet Konststunder, där konstsamtalet stod i centrum. Men samtalandet är viktigt också för dig – som introduktion till det skapande arbetet?

Ja. Det inledande samtalet är viktigt, även om arbetet med måleriet är processens kärnverksamhet. Ett arbetspass inleds med att gruppen introduceras för ett konstverk ur Stockholms Sjukhems konstsamling. Såväl äldre som nyare verk studeras, med betoning på samtidskonst. Jag ställer ett antal frågor som öppnar upp för ett samtal om konstverket, exempelvis: ”Vilka former ser ni?” ”Vilken årstid är det?” ”Låter det något på platsen?”

I nästa steg formulerar jag en praktisk uppgift som tar avstamp i det konstverk som gruppen precis upplevt. Ett par exempel på detta är måleri på OH-plast eller olika tekniker i lera. Jag arbetar alltid utifrån en pedagogisk tanke där del-

tema

tagarna får fördjupa sig i olika tekniker, färger, motivvärldar, temperament och innehåll.

Det handlar inte om att måla eller uttrycka sig precis som konstnären gjort, Konstverket är mer av en startpunkt till ett eget skapande. Jag försöker vara inspiratör och påhejare, samtidigt som jag bejakar och lyssnar in det som sker i stunden.

Vilka utmaningar möter du när det gäller att aktivera deltagarna?

Alla grupper och deltagare är olika. En del vet precis vad de vill uttrycka och tar vara på det som kommer. Andra behöver hjälp att komma igång. Jag är van att arbeta med stora patientgrupper där individuella variationer i kognitiv och motorisk förmåga förekommer. Någon har svårt att röra sig, ser dåligt eller har svårt för att prata.

Arkivmaterial från Konstgöra på Stockholms Sjukhem. Foto: Ylva Trapp.

Arkivmaterial från Konstgöra på Stockholms Sjukhem. Foto: Ylva Trapp.

Men den största hämmande faktorn är prestationskraven – det gäller oavsett om personen är sjuk eller frisk. Det finns så många lager i oss som säger ”jag ska inte prova, våga eller försöka något nytt”. I grund och botten handlar det om att vuxna personer har en på förhand bestämd uppfattning om hur något ska se ut eller upplevas. Det ska bli ett fint hus, tre träd och en sol. Om linjen inte blir rak eller huset blir annorlunda än jag tänkt mig så upplevs det oftast som frustrerande. Tyvärr blockerar dessa tankar det inre flödet och förmågan till närvaro i stunden.

Hur kommer ni vidare i sådana lägen? Hur arbetar du för att komma runt prestationsångesten, och vad händer när den släpper?

Jag brukar uppmana gruppen att arbeta med tekniker som de inte är vana vid. Att arbeta abstrakt, måla med fel hand, måla uppochner, göra en ful bild – det finns många sätt! Att måla med stora skrapor, knivar och svampar ett annat.

Det gäller att få gruppen att släppa kontrollen och inte fastna i superpilliga detaljer med liten pensel. När deltagarna väl har kommit över den där tröskeln och är igång uppstår ett lugn och en känsla av koncentration. Det märks direkt när det där speciella flödet infinner sig och deltagarna börjar arbeta med sitt

skapande. Just det är nog det allra roligaste i mitt arbete – att se hur någon som är trött och ledsen blir uppslukad av sitt måleri, för att sedan gå därifrån stolt och nöjd över sin egen förmåga.

Du är både konstnär och konstpedagog. Finns det ett värde i den kombinationen under aktiviteterna i Konstgöra? På vilket sätt?

I det här sammanhanget är min roll konstpedagog – men samtidigt är det utifrån min konstnärsroll jag vägleder gruppen. Det är ju inte jag som målar, men jag vill förmedla att konstnärsyrket är en profession och att det tar tid att utveckla dessa färdigheter och kunskaper.

Konstgöra är till för deltagarna, för att ge dem möjlighet att samtala om konst och testa olika konstnärliga material och tekniker. Samtidigt tror jag att konstpedagogiska insatser som Konstgöra även kan bidra till att stärka konstnärens ställning i samhället. När jag presenterar ett konstverk för gruppen är det vanligt att de initialt utbrister ”den där bilden hade jag kunnat göra själv” eller ”är det konst?”. Sedan, genom samtalet och det egna skapandet, fördjupas deltagarnas möte med konsten.

I slutet av Konstgöra får jag ofta kommentarer av en helt annan karaktär, såsom att det låg mer tankeverksamhet bakom ett verk än personen först insåg, eller att det fanns fler infallsvinklar för tolkning eller intressanta upptäckter kring den teknik som använts. Även om deltagarna inte tilltalas av konstverket i sig så går de ofta ifrån aktiviteten med större intresse och öppenhet för samtidskonsten.

Varför är en aktivitet som Konstgöra ett viktigt inslag i en vårdmiljö som Stockholms Sjukhem?

I en vårdmiljö är det stort fokus på sjukdom och rehabilitering. Jag ser, som många av projektets ansvariga, ett stort värde i att det också finns aktiviteter som inriktar sig på det friska i människan. Rehabilitering har som målsättning att patienter ska återfå så mycket som möjligt av tidigare förmågor som påverkats av sjukdom eller skada. Även om det naturligtvis är viktigt att försöka återerövra förlorade färdigheter, så kan det då också kännas motiverande att lära sig något helt nytt – som att måla.

Det faktum att personen förlorat några av sina förmågor kan dessutom värderas på ett annat sätt i Konstgöra. Jag har till exempel arbetat med många strokepatienter som inte kan använda sin ”rätta” hand, eller som darrar, men som trots det har arbetat på och lyckats göra fantastiskt uttrycksfulla bilder. Det är något med den där begränsningen som inte alls är så dålig för själva bildskapandet, utan tvärtom kan ge värdefulla och intressanta resultat. I bästa fall

Arkivmaterial från Konstgöra på Stockholms Sjukhem. Foto: Ylva Trapp.

öppnar Konstgöra upp ett fönster till en plats där individen tillåts känna och få tillgång till andra delar av sin person än enbart den som patient. För någon som är smärtpåverkad kan det vara mycket värt att hitta koncentration för en stund – att prova något den inte behärskar, att lära sig något nytt och därmed skifta fokus från det som gör ont.

Det handlar om görandet, provandet ...

Det du erbjuder i Konstgöra är inte enkelt – att lära sig måla kan ju ta en livstid?

Så är det, men just i detta ligger en möjlighet. Vad jag erbjuder i Konstgöra är en stund av fokus på andra svårigheter än sjukdomen. En möjlighet att fokusera på andra sidor av personen än patientrollen. Måleriet är svårt för alla; inte bara när

du just haft en stroke eller har en demensjukdom.

Så här sa en patient till mig efter en stund av måleri: "Det är inte lätt att vara människa. Men det kan vara roligt!" Att vara en människa i vården kan vara extra svårt. De personer jag mött under mina år på Stockholms sjukhem är ofta svårt sjuka; de har smärta, kognitiva besvär, har genomgått operationer och är ofta mitt uppe i stora omställningar i livet. Men hos mig som konstpedagog kan de koncentrera sig på de svårigheter som "bara" gäller måleriet. Det är samma prestationsångest, skepsis och entusiasm som hos alla grupper av vuxna jag lett.

Själva görandet, i det här fallet måleri, är helt centralt i mitt arbete. Det viktiga är inte slutresultatet utan att våga prova. Att måla väcker både motstånd och entusiasm, ofta både och hos samma person. Någon som först varit mycket avvaktande kan i slutet av måleristunden vara uppfylld av glädje inför den egna förmågan. Måleriet kan också väcka lust till att utmana och utvecklas; bland annat har flera strokepatienter börjat använda en skadad hand för lusten att stryka ut tjocka lager färg.

Kreativt skapande kan också erbjuda ett alternativt görande. Där det inte finns rätt och fel är oförmågan som kommit med sjukdomen inte ett hinder på samma sätt. En darrig linje kan vara minst lika bra i en målning som en stadig och rak.

Slutresultatet är inte mål eller fokus. Ändå blir bilderna som görs ofta uttrycksfulla och viktiga för både patienter, personal och anhöriga. Det är många deltagare i Konstgöra som stolt visat sina alster för alla på avdelningarna. Konstgöra kan erbjuda en alternativ väg tillbaka till tro på den egna förmågan och ett ökat självförtroende.

Du brukar beskriva konsten som en annan form för kommunikation.

Ja, både samtal om konst och den skapande verksamheten kan erbjuda alternativa former att kommunicera på. Många gånger har jag sett hur patienter med afasi eller allvarlig demensjukdom både anstränger sig och lyckas kommunicera genom bilderna – trots uppenbara problem med orden i sig. En patient är exempelvis helt tyst under samtalet och verkar närmast okontaktbar. När jag senare visar på färg, penslar och papper greppar hen genast en pensel och vet exakt vilka färger hen vill ha och hur kompositionen ska göras.

Vid varje tillfälle av Konstgöra är vi en ny grupp, båda avdelningarna där jag arbetat har patienter med korta vårdtider. Ändå upplever jag gång på gång hur viktig gruppgemenskapen är för deltagarna. Vi samtalar ofta om sjukdomsupplevelser eller livsberättelser. Eller om musik och reseminnen. Deltagarna ser och stöttar varandra; både i måleri och samtal. Ofta får de en nära kontakt. Det här tror jag underlättas av att fokus ligger på görandet. Eller som en patient själv uttrycker det: "Det var fint att måla! Det har varit så länge när det varit så

Arkivmaterial från Konstgöra på Stockholms Sjukhem. Foto: Ylva Trapp.

viktigt med medicin bara, allt ska ske var fjärde timme och allt handlar bara om kroppen – det var så skönt att få vara något mer än det!”

Konstaktiviteten leder ofta till en tyst och lugn koncentration. Oroliga själar kan ges en stund avkoppling. Flera deltagare påtalar också hur måleriet fått dem att glömma smärtan för en stund. För att de ska uppnå det har jag märkt att det för mig är viktigt att ibland våga ta ett steg tillbaka, låta deltagarna tveka och ta egna beslut istället för att ta över. Att våga lämna dem i tystnad, veta när jag ska uppmuntra eller hålla mig i bakgrunden, att erbjuda “uppgifter” som begränsar tillräckligt för att någon ska våga prova – men ändå öppna för den egna fantasin (exempelvis breda penslar/svart papper/begränsad färgpalett mm). Deltagarna styr själva sina målningar. Blir det tre prickar – utgå från dessa och det kan visa sig att många tolkningar och samtal uppstår från dem.

Hur fungerar det för dig själy, detta att underordna sig vårdens krav samtidigt som Konstgöra måste få vara en flykt från allt detta?

Att komma utifrån in i en vårdsituation där rutiner och roller är bestämda har varit en utmaning och samtidigt en tillgång. Det ruckar på rutiner och tar tid. Det är därför synd att konstnärligt arbete så ofta drivs i projektform under kortare perioder. En permanent anställning av en konstpedagog tror jag vore väldigt bra för vården. Det vore fantastiskt om det gick att koppla pedagogisk verksamhet till de gestaltande uppdragen – ett arbete där konsten kommer till användning både för patienter och personal.

Jag har stor kunskap och lång utbildning inom det konstnärliga fältet. Att få sprida delar av den kunskapen till patienter på Stockholms sjukhem har krävt delaktighet under lång tid.

Med tiden och de återkommande mötena sker det något stort

Berätta om vad du sett hända under dessa långa processer!

Att se en person som först varit skeptisk engagera sig i sin målning, bara det är en mycket spännande upplevelse. Att vara med när en tyst, inbunden person gör en mycket uttrycksfull bild. Att få höra att måleristunden fått någon att glömma sin smärta. Allt det här visar mig tillbaka till min första ingång och intresse för konsten som ett alternativt sätt att kommunicera; att det är ett särskilt sätt att finna lugn och koncentration. Det handlar om glädjen över den egna förmågan och fantasin. Dessa förmågor finns hos alla människor, sjuka som friska. Jag vill gärna dela med mig av några exempel från de dagboksanteckningar jag fört under Konstgöra:

Med mycket envishet och uthållighet målar en person en färgbåge i en mängd nyanser. Hen blir märkbart uttröttad, men är ändå nöjd. ”Det var ju roligt att det blev något ändå. Trots att handen bestämde det mesta själv!”

En annan deltagare säger sig vara in i mårgen trött: ”Varje cell i min kropp är helt utmattad.” Sen orkar hen ändå måla – runda mönster av flerfärgade prickar växer fram. ”Jag vill vara som den här cellen”, säger hen och pekar på den tydligaste, mest färgglada formen ”Den här är bra och jag vill vara så. Men så blir det så här som de andra – lite utspritt och utspätt... Fast så måste det ju också få vara.

En tredje person målar utifrån ett mycket konkret minne och blir gång på gång missnöjd. Flera gånger börjar hen om med nya papper för att få fram rätt ljusblå nyans på himlen. Jag föreslår att marken ska få någon färg ”Nej nej, den ska vara helt vit! Det var så det var, det bara gnistrade om snön.” Sen målar hen ett grått kors och några taniga träd. ”Det var i mars nån gång på sextioalet och vi skulle göra ett jobb ute vid Asplunds Skogskyrkogård. Och det var en sån upplevelse! Med snön och korset och allt glittrade från solen där bakom! Jag kunde inte kliva

ur bilen! Det tog helt andan ur en!” Sen skrattar hen lite över sin egen bild och säger att inte var det så det såg ut, men ändå inte så dumt av någon som närmar sig nittioåtta?

Någon tecknar bestämt en cirkel och en båge i kol ”Det ska vara precis så!” Sen provar hen färger och målar över kolet med vit akrylfärg. Till slut vill hen skriva under sin målning, men har svårt att forma bokstäver. ”Det är så konstigt”, säger hen när den tidigare självklara namnteckningen blir till ett streck. Jag uppmuntrar och säger att en underskrift av en målning inte alls behöver vara läslig som ett namn och vi skrattar tillsammans. Men patienten är ändå uppenbart störd av sin oförmåga.

Och någon målar snabbt och lätt ett abstraherat landskap. Hens syster som kommer på besök förklarar att hen egentligen är vänsterhänt med nu efter en stroke tvingas använda höger hand. Systemen förklarar hur hen tvingades använda höger hand och därför fick dåligt betyg i skolan. ”Men tänk ändå att färgerna blir ju bra även med höger hand.” Deltagaren själv är inte alls bekymrad över att använda ”fel” hand. ”Det här känns som en lätthet över det! Kravlöshet! Det var roligt att få måla!”

Engagerande om stroke

Ge mig ett konkret exempel på hur måleriet kan bli till ett språk för det som inte längre kan berättas med ord.

Många deltagare associerar målningen till upplevelser kring att få en stroke. Bakgrunden är omgivningen som tidigare varit tydlig, men som nu snabbt försvinner bort. Det är sånt som inte längre är viktigt.

Fokuset i mitten är det nya som blivit. Eller också är bakgrunden omvärlden, det som finns längre bort känns suddigt och rörigt och alldeles för snabbt. I mitten är detaljerna som är nära, greppbara och med en påtaglig tyngd.

Sådana målningar, och deltagarnas tolkningar och berättelser kring dem, väcker stort engagemang.

Även under stunden av måleri – där deltagarna exempelvis gör akrylmålningar med fokus på att blanda gröna nyanser – så kommer upplevelserna från en stroke flera gånger upp under samtalen. Någon målar en tvådelad bild där den vänstra föreställer kalendrar och det inrutade planerade livet före stroke. ”När man trodde att man visste precis hur det skulle bli!”

Den högra delen av bilden avbildar en tunnel med järnvägsspår som leder mot ett suddigt gult ljus. ”Nu är det bara att hänga på rörelsen framåt – ingen vet vart men det är nog något ljusst där framme!”

Intervju: Madelene Gunnarsson. Inkluderar texter från Konstgöra av Ylva Trapp.